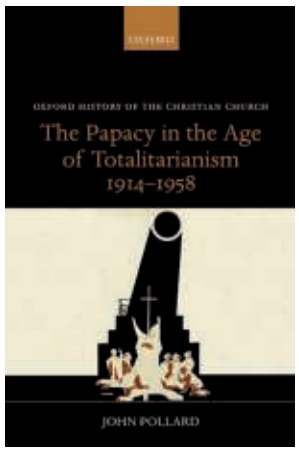

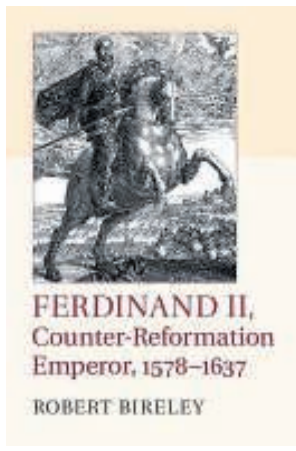

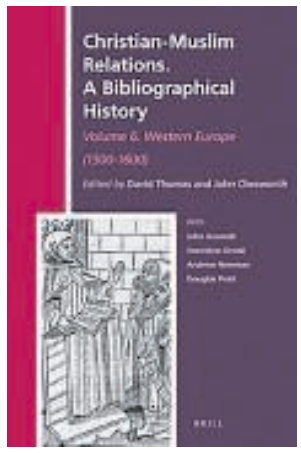

Wat geloof met geweld te maken heeft

De wereld wordt geteisterd door geweld van islamitische radicalen. Of gaat het niet om radicalen maar is de islam principieel gewelddadig? Maar geldt dat dan niet evenzo van het orthodoxe jodendom en het orthodoxe christendom? Zet niet zowel de Bijbel als de Koran aan tot geweld?

De Reformatie gaf ook aanleiding tot religieus geweld, nota bene onder christenen

Prof. dr. H. J. Selderhuis bespreekt kerkhistorische publicaties

Het nieuwste deel in de "Encyclopedia of the Bible and its Reception" bevat een omvangrijk artikel over hoe de Bijbel over geweld spreekt, maar betrekt daar ook andere religies bij. Opvallend is dat het thema behandeld wordt onder het kopje "genocide", volkerenmoord dus. Dat is een heftige categorie.

Uit dit artikel blijkt dat dit thema vanuit de Koran bezien net zo complex is als het op grond van de Bijbel lijkt te zijn. Dat wil zeggen, met name voor wie de Bijbel alleen vanuit het Oude Testament bekijkt. De opdracht van God om bepaalde volkeren uit te roeien heeft uitleggers voor vragen gesteld en hen gedwongen acceptabele oplossingen te geven. Datzelfde moeten uitleggers van de Koran ook. Het verschil wordt duidelijker zodra in dit boek het christendom ter sprake wordt gebracht, hoewel er tevens op gewezen wordt dat de houding van Christus ten aanzien van geweld op veel momenten geen navolging bij christenen vond.

Meer over dit thema is te vinden in het zesde deel van de indrukwekkende reeks over "Christian-Muslim Relations" die bij uitgeverij Brill verschijnt. Een groot aantal christelijke denkers –zowel rooms-katholieken als protestanten– wordt afzonderlijk over het thema aan het woord gelaten. Het boek maakt duidelijk dat er bij Rome en Reformatie eenduidigheid was over het afwijzen van de islam als valse godsdienst waarin Christus naar Zijn persoon en werk wordt geloochend. Van geweld tegen islamieten is echter geen sprake; alleen wanneer de politieke dimensie een rol speelt en bijvoorbeeld de Turken dreigen West-Europese gebieden in bezit te nemen, worden de wapens opgenomen.

Wederdopers

De Reformatie gaf ook aanleiding tot religieus geweld, nota bene onder christenen. Tot de slachtoffers behoorden zeker de wederdopers, waarbij gezegd dient te worden dat een deel van hen ook tot de daders behoorde. De meerderheid was echter vreedzaam, maar hun visie, met name op de doop, werd als revolutionair gezien en als bedreiging van de eeuwenoude politieke en kerkelijke orde. Daarom werden velen met de dood bestraft.

Stem en gezicht

De Britse historica Kat Hill geeft in haar nieuwe boek de groep dopers die in de zestiende eeuw in het midden van Duitsland woonde stem en gezicht. De lijn van haar betoog is dat deze mensen gewoon christen wilden zijn en meenden dat de Reformatie niet ver genoeg ging. Zij zochten niet het geweld, maar het kwam over hen heen omdat hun opvattingen vreemd waren; nieuw en ongehoord. Wat hun parten speelde was het bloedige drama dat radicale dopers in Münster aanrichtten. Dit riep bij velen het idee op dat ze allemáál zo gevaarlijk waren.

In feite dacht Rome datzelfde over de Reformatie, en ook hier speelden politieke aspecten een belangrijke rol. Het gewelddadigst ging het toe in de Dertigjarige Oorlog. Leidende figuur hierbij was keizer Ferdinand II (1578-1637), die als gelovige en getrouwde zoon van Rome met alle mogelijkheden die hij had probeerde de Reformatie terug te dringen en waar mogelijk ongedaan te maken.

Over deze fascinerende man verscheen eindelijk weer een volwaardige biografie. Daarin komt natuurlijk ook het religieuze geweld ter sprake, dat overigens van twee kanten kwam. De auteur, de Amerikaanse historicus Robert Bireley, maakt duidelijk dat het simplistisch is om te zeggen dat hier de ene christen tegen de andere christen vecht, omdat het hier gaat om politieke macht en om strijd over geld, goed en invloed. Dat in het Europa van toen nagenoeg ieder gedoopt is, maakt dat het in feite logisch is dat als er oorlog uitbreekt christenen tegen elkaar vechten.

Theologische tweespalt

Valt er op dit punt nog iets te leren van de geschiedenis? Hoewel de situatie van vandaag geheel anders is dan die van vroeger tijden, is deze vraag bevestigend te beantwoorden. De Duitse historica Mona Garloff heeft zich beziggehouden met de 16e en de 17e eeuw en beschrijft die tijd als een periode waarin Europa getroffen werd door theologische tweespalt en religieus geweld. Ieder had daar zwaar onder te lijden en ijverig werd er in de wereld van geleerden en staatslieden gezocht naar mogelijkheden om deze conflicten te beslechten.

Centrale figuur in het boek van Garloff is de Franse gereformeerde wetenschapper en diplomaat Jean Hotman (1552-1636), die probeerde via kerkelijke eenheid ook politieke eenheid te bereiken. Dit streven valt onder de categorie van de "Irenik", een begrip dat het Griekse woord voor "vrede" bevat. Hotman was in vele landen actief en zocht niet alleen het gesprek tussen rooms-katholieken en protestanten, tussen luthersen en calvinisten, maar ook dat tussen christenen en joden te bevorderen. Zijn benadering zal niet de sleutel zijn tot de oplossing van de huidige problemen, maar kan wel stimulerend werken voor ieder die het gesprek met de ander zoekt.

Of dat ook geldt van de houding van de pausen tijdens de Tweede Wereldoorlog is een vraag die heel verschillend beantwoord wordt. De Britse historicus John Pollard heeft daarop in ieder geval stevige kritiek. In zijn heldere boek over het pausdom ten tijde van de totalitaire staten verwijt hij Rome dat het gezwegen heeft toen er gesproken moest worden. Geen stem tegen de dodelijk wetten van Mussolini en Hitler. Pollard erkent dat er vanuit Rome ook veel goeds gedaan is en dat ook het protestantisme zich in die jaren niet altijd van zijn beste kant liet zien. Toch was zwijgen niet het politieke middel om vrede te bewaren of schade te beperken. Het boek van Pollard werkt als een spiegel en houdt ons de vraag voor: Hoe zou ik het destijds hebben gedaan? En hoe is mijn houding nu?

"Encyclopedia of the Bible and its Reception", deel 10, Dale C. Allison e.a. (red.); uitg. Walter de Gruyter, Berlijn; ISBN 978 31 1018 378 8; 608 blz.; € 238,-;
"Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History", deel 6, David Thomas en John Chesworth (red.); uitg. Brill, Leiden; ISBN 978 90 0425 073 4; 890 blz.; € 249,-;
"Baptism, Brotherhood, and Belief in Reformation Germany", Kat Hill; uitg. Oxford University Press, Oxford; ISBN 978 01 9873 354 6; 268 blz.; £ 65,-;
"Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578-1637", Robert Bireley; uitg. Cambridge University Press, Cambridge; ISBN 978 11 0706 715 8; 328 blz.; £ 65,-;
"Irenik, Gelehrsamkeit und Politik", Mona Garloff; uitg. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen; ISBN 978 38 4710 222 9; 398 blz.; € 54,99;
"The Papacy in the Age of Totalitarianism", John Pollard; uitg. Oxford University Press, Oxford; ISBN 978 01 9920 856 2; 544 blz.; £ 85,-.